

POPULIZMUS: POKUS O TEORETICKÉ UCHOPENIE

doc. PhDr. Ivan Buraj, PhD.

Katedra filozofie a dejín filozofie
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: ivan.buraj@uniba.sk

Abstract

Populism is often characterized as something indeterminate, vague, irrational, far from the reality. Is it really so? After all, if this were true, it would hardly have been understood by the crowds, and especially would not impact them, which would in turn negate it in many ways, what is commonly claimed about populism. The paper is therefore willing to focus on populism from another perspective, theoretically, without unnecessary emotions and prejudices. The main inspiration for the author's approach were primarily the works of Cassirer of state myth, Hannah Arendt of totalitarianism, Marian Városov of fanaticism, Zygmunt Bauman of the holocaust and particularly the works of Ernest Laclau of populism and Jacques Rancière of politics.

Keywords

Populism – Laclau – Demands – Signifiers – Representation – Rancière – Politics

---

*„Je to smutná doba, keď je ľahšie rozbiť atóm než predsudky.“
(Albert Einstein)*

Úvod

Toto motto som si nezvolil, pochopiteľne, náhodne. Sú pojmy, okolo ktorých panuje veľa predsudkov a stereotypov, ktoré sú viac ako iné zaťažené emóciami, resp. ktorým sme viac než k iným naklonení prisudzovať plusové alebo mínusové hodnotové znamienka. K takýmto pojmom určite patrí aj populizmus, ktorý je najčastejšie vnímaný negatívne, ako niečo, od čoho sa treba distancovať, čím sa netreba teoreticky ani príliš zaoberať. Veď, čo už môže byť z vedeckého hľadiska zaujímavé na sociálnom fenoméne, ktorý je v podstate iracionálny, tak či onak odtrhnutý od reality, výsostne slúžiaci k presadeniu subjektívnych politických záujmov a cieľov?

Nechcem tvrdiť, že populizmus nie je aj taký. Keby bol však iba taký, ťažko vysvetliť, prečo je taký zrozumiteľný pre najširšie masy.

Ale prečo sa ním má zaoberať aj veda?

Vychádzam z faktu, že veda nie je len autonómny a už vôbec nie izolovaný systém. Veda je tiež súčasťou širšieho sociálneho a kultúrno-historického kontextu. Iba takto môžeme pochopiť vedu v jej celostnosti a komplexnosti, existujúcu v neustálej interakcii, dialógu a, samozrejme, i v konflikte so zdanlivo iracionálnymi (resp. ne-racionálnymi či mimo racionálnymi) fenoménmi, ako sú napr. náboženstvo, mýty, fanatizmus alebo populizmus. Vzorom takéhoto prístupu sa mi stali práce Ernsta Cassirera (Cassirer 1946), Hannah Arendtovej (Arendtová 1996), Zygmunta Baumana (Bauman 2002) či Mariana Várossa (Váross 1947, Buraj 2014) a (pokiaľ ide o populizmus) hlavne Ernesta Laclaua (Laclau 2013) a Jacquesa Rancièra (Rancière 2011).

Hlavným cieľom tohto príspevku je teda podľa vzoru a pomocou spomínaných autorov pochopiť a nestranne, t. j. nezaujato rozanalyzovať populizmus ako zložitý, mnohostranný teoretický pojem.

Teoretické východiská skúmania populizmu (Ernesto Laclau)

Podľa E. Laclaua príčinou zlyhania teoretického uchopenia populizmu sú predovšetkým vžitú racionalistické predsudky, keď populizmus spájame s neurčitosťou, s jeho nepredvídateľnosťou a nestabilitou, emocionalitou, iracionalitou, ktoré sú akoby v priamom protiklade k racionálne vytvoreným pojmom – k ich presnosti, objektivite, racionalite, predvídateľnosti, relatívnej stabilite a pod.

Pravdaže, na neurčitosti, vágnosti má predovšetkým zásluhu sám populizmus, ktorý sa rád prezentuje ako niečo neuchopiteľné, nedefinovateľné. No ako upozorňuje Laclau, samotná realita je tiež neurčitá, nestabilná a nepredvídateľná.

Čo sa zase týka tvrdenia, že populizmus útočí predovšetkým na emócie, nemusí to byť vždy tak. Niekedy sa populistí naopak odvolávajú na rozum a vyzývajú nedať sa citovo vydierať (povedzme nejakými tragickými zábermi utopeného dieťaťa imigranta). To nám pripomína, že aj „hlas rozumu“ môže mať prinajmenšom dve tváre. Jedným je „hlas rozumu“, ktorý v aristotelovskom ponímaní hľadá vždy mieru, tzv. strednú cestu, zbavenú extrémov; druhý „hlas rozumu“ má skôr podobu inštrumentálneho rozumu, vypočítavej kalkulácie. A nielen to. Túžba nastoliť vládu rozumu môže v tejto podobe skrývať nebezpečenstvo organizovaného kolektívneho násillia voči všetkým tým, ktorí nezodpovedajú kritériám (normám) určitého sociálneho/politického poriadku.

Skôr teda treba rozmýšľať o populizme ako o osobitnom spôsobe, druhu politického racionalizmu, ktorý sa riadi svojou vlastnou logikou. Takto uvažuje o populizme i Laclau. „... Někjaké hnutí není populistické proto, že ve své politice nebo ideologii předkládá aktuální obsah, který lze určit jako populistický, ale proto, že ukazuje specifickou *logiku artikulace* těchto obsahů – ať již jsou ony obsahy jakékoli“ (Laclau 2013, 180). Okrem iného, práve tento formálny prístup k populizmu umožňuje spojiť jeho rozličné, niekedy až protikladné druhy, ako je napr. pravicový a ľavicový populizmus.

Východiskom tejto populistickej logiky a jej postupnosti sú *požiadavky*.

V rámci pojmu „požiadavka“ (*demand*) Laclau rozlišuje medzi výrazmi „žiadosť“ (*request*) a aktívnejším „predložením žiadosti“ (*demanding an explanation*, resp. španielsky *reivindicación*) (Laclau 2013, 182).

V prvom prípade (požiadavka ako žiadosť) sa nejaká skupina obráti na inštitúcie s konkrétnou požiadavkou, ktorú táto inštitúcia nejakým spôsobom vyrieši. To zásadne odlišuje druhý druh požiadavky (predloženie žiadosti), ktorú inštitúcia z nejakých dôvodov nielen nerieši, ale odmieta riešiť.

Z dvoch druhov požiadaviek vznikajú *dve „logiky“*: „*logika diferencie*“ a „*logika ekvivalencie*“ (Laclau 2013, 182-183).

Logika diferencie priamo vyplýva z prvého druhu požiadaviek, keď každá skupina presadzuje svoje špecifické požiadavky, ktoré sú uspokojované; sú však uspokojované individuálne, a teda izolovane.

Celkom ináč je to v prípade logiky ekvivalencie. Tá v prvom rade predpokladá, že nie je uspokojená široká paleta požiadaviek. Nestačí teda, aby nebola uspokojená nejaká jedna požiadavka: to situáciu nejakú zásadne nemení. V tomto zmysle Laclau hovorí o „*ekvivalenčnom reťazci*“. Súčasne je potrebné, aby negatívny rozmer týchto požiadaviek presiahol ich pozitívnu (diferenčnú) povahu. Je to zároveň prvá podmienka zvláštneho druhu politickej artikulácie označovanej ako *populizmus*, ktorý odráža spoločenskú situáciu, kde požiadavky majú tendenciu zoskupovať sa na negatívnej báze, t. j. na základe svojho nesplnenia. „Ekvivalence jsou ekvivalencemi pouze se zřetelom k chybění...“ (Laclau 2013, 185).

Rôzne „logiky“, rôzne typy požiadaviek, rôzne spôsoby ich uspokojenia vytvárajú aj rôzne *subjekty*. Na jednej strane izolované (splnené) požiadavky vytvárajú izolované subjekty. Takýto subjekt, chápaný ako „diferenčná partikularita“, Laclau nazval demokratickým subjektom. Naopak,

v druhom prípade subjekt, konštituovaný na základe ekvivalenčného reťazca, zoskupenia viacerých (neuspokojených) požiadaviek, bude širší pojem a nazve ho ľudovým subjektom.

Rozdielny je aj ich vzťah k *inštitúciám*, k *moci*. V prvej situácii sú uspokojené požiadavky včlenené do inštitucionálneho systému. Naopak, ekvivalenčný reťazec (neuspokojených) požiadaviek má principiálne antiinštitucionálny charakter. Navyše, rozdeľuje spoločnosť na dva tábory: na tých, čo majú moc a na utlačovaných. A potom aj tieto požiadavky nadobúdajú charakter bojových požiadaviek (*reivindicaciones*) (Laclau 2013, 185).

Ekvivalencia, ľudová subjektivita, dichotomická sociálna realita – to sú niektoré základné kamene pre Laclauovo budovanie pojmu populizmu. To hlavné tu však stále chýba: Kto, resp. čo ho reprezentuje?

Pojem reprezentácie Laclau odvodzuje tiež od ekvivalenčného reťazca, pričom úlohu reprezentanta môže v určitej chvíli zastávať vždy iba jeden vybraný prvok, jedna konkrétna požiadavka reťazca, ktorá prestáva byť sama sebou a stáva sa vyjadrením ostatných odmietnutých požiadaviek. Čo je však zaujímavé, týmto reprezentantom sa môže stať *akákoľvek* odmietnutá požiadavka. Musí však stále spĺňať určité podmienky.

Prvou podmienkou reprezentácie je moc stojaca proti súhrnu požiadaviek predstavujúca ľudovú vôľu. Doslova povedané, „ekvivalencie vyrústa bezvýhradne z opozície vŕči moci, ktorá se nachází za hranici a nedokáže uspokojit žádný z ekvivalenčních požadavků“ (Laclau 2013, 186). A to je podľa Laclaua celkom pochopiteľné. Aby mohla existovať hranica reprezentácie ekvivalenčného reťazca (bojových) požiadaviek (utlačovaných), musí existovať reprezentácia druhej strany tejto hranice (moc, inštitúcie).

A z toho priamo vyplýva druhá podmienka reprezentácie, a tou je už viackrát spomínaná ekvivalencia požiadaviek, ktorá vzniká z opozície k moci.

Tretou podmienkou reprezentácie je, aby nejaká partikulárna požiadavka bez toho, aby sa úplne vzdala svojej partikularity, začala fungovať zároveň ako signifikant reprezentujúci daný reťazec ekvivalencií ako celok, ako nejaké všeobecno, univerzálno.¹

A tu podľa Laclaua platí strohá zákonitosť v podobe úmery: „čím více se řetězec ekvivalencií rozšiřuje, tím slabší bude jeho spojení s partikularistickými požadavky, které přebírají funkci univerzální reprezentace“ (Laclau 2013, 186).

---

¹ Laclau tu na vysvetlenie uvádza príklad poľskej Solidarity, ktorá najprv artikulovala partikulárne požiadavky robotníkov v Gdansku, aby sa neskôr tieto požiadavky stali signifikantmi celej poľskej opozície.

Takto vznikajú tzv. „prázdne signifikanty“, pričom (a to je asi pre pochopenie populizmu kľúčové) vyprázdnenosť, chudobnosť populistických symbolov je podmienkou ich politickej účinnosti. Heterogénnosť sociálnej skutočnosti a partikulárne obsahy sa obmedzia na minimum, aby sa do popredia dostala ekvivalenčná homogenita, ktorú zase môže zastúpiť jediná partikularita: osoba vodcu.

Ekvivalenčná logika založená na vyprázdňovaní významov je teda zároveň ochudobňujúca i obohacujúca. Je ochudobňujúca, lebo pri nej dochádza k radikálnej redukcii jej obsahov, jednotlivých požiadaviek. Zároveň je však obohacujúca v tom zmysle, že signifikanty zjednocujúce celý ekvivalenčný reťazec majú širší referenčný rámec než signifikant vyjadrujúci jednu partikulárnu požiadavku. Skrátka, „to, čo reference získava na *extenzi*, súčasne ztráca na *intenzi*“ (Laclau 2013, 187).

Pri tomto by som sa chcel na chvíľu pristaviť a urobiť podľa mňa dve dôležité (kritické) poznámky.

V prvom rade mi Laclauova koncepcia tvorby tzv. prázdnych signifikantov mimovoľne pripomenula Locka a jeho teóriu vytvárania zložených ideí. A hoci sa tu tieto teórie od seba v niektorých detailoch líšia, záver oboch je veľmi podobný. Veď aj Locke tvrdí, že čím má zložená idea všeobecnejší charakter, tým je priamo úmerne menší jej obsah. Pritom vychádza z toho, že každý všeobecnejší termín označuje ideu tvoriacu len časť tejto idey, ktorá je širšia, objemnejšia. Avšak ako upozorňoval už Hegel, zákon obráteného vzťahu obsahu a rozsahu pojmu nemusí byť v poznaní, myslení jediný a môže platiť aj opačná závislosť: so zväčšením rozsahu pojmu sa zväčšuje i jeho obsah. A to preto, lebo všeobecný pojem je širší než jeho časti. (Napríklad nie všetky vlastnosti „človeka všeobecne“ sú vlastné konkrétnemu človeku: povedzme, že vyrába nástroje práce alebo že sa riadi nejakou vierou, náboženstvom.) K tomu však môže dôjsť len vtedy, keď pri porovnávaní obsahu pojmov pozornosť zameriame ani nie tak na počet jednotlivých charakteristík, ale na kvalitu, podstatu. V takomto prípade do všeobecného pojmu budú vchádzať iba podstatné pojmy. Inými slovami, musíme tu odlišovať všeobecné pojmy od tzv. súhrnných pojmov. Kým posledné označujú obyčajný súhrn jednotlivých charakteristík, vlastností (jednoduchých ideí), všeobecné pojmy označujú súhrn *podstatných* charakteristík, kde potom neplatí, že čím je objem pojmu širší, väčší, tým je ich obsah chudobnejší, prázdnejší (Narskij 1973, 43-68).

Druhá poznámka sa takisto týka pojmu prázdnych signifikantov, jeho oprávnenosti.

V lingvistike dnes niektorí autori rozlišujú medzi „subjektom výpovede“ (*sujet d'énonciation*) a „subjektom vypovedaného“ (*sujet d'énoncé*). Podľa tejto koncepcie výpovede môžu existovať len preto, že miesto subjektu zostáva prázdne, a teda, že ho môže zaplniť akýkoľvek subjekt. Čo sa týka

subjektu vypovedaného, ten existuje v nepretržitom dialógu s inými subjektmi. „Ja“ môžem vysloviť len preto, že to môže vysloviť aj iný subjekt, resp. môže vysloviť „Ty“. Nie samotný subjekt, ale jazyk má takú štruktúru, že umožňuje každému hovoriacemu, keď sa tento sám označí ako „Ja“, akoby si prisvojil celý jazyk. Inými slovami, niekto hovorí „Ja“ nie preto, že je suverénnym subjektom, ale preto, že *je už daný* ako subjekt osobitým spojením jazyka a materiálnych znakov, mimo svojho vedomia (Benvenist 1974, 296). A pre nás to tiež znamená, že „čisto“ prázdne miesta (a nielen v jazyku) prakticky neexistujú.²

Akoby si sám Laclau uvedomil tento problém a okrem „prázdnych signifikantov“ zavádza tiež pojem „*plávajúcich signifikantov*“. Ich rozdiel vysvetľuje takto: „... Zatímco prázdne signifikanty závisejí na plně rozvinuté vnitřní hranici, jež je výsledkem ekvivalenčního řetězce, plovoucí signifikanty jsou projevem, jež je niterně vlastní všem hranicím, a neschopnosti těchto hranic dosáhnout jakékoli konečné stability.“ A k tomu pridáva poznámku, ktorá sa veľmi približuje spomínaným názorom Benvenista: „Toto rozlišení je nicméně především analytické, neboť prázdne a plovoucí signifikanty se v praxi do velké míry překrývají...“ (Laclau 2013, 190)³.

Napokon Laclau zhrňa svoju koncepciu populizmu do nasledujúcich téz.

Populizmus sa objavuje len vtedy, keď sa prostredníctvom politicko-diskurzívnych praxí vytvára ľudový subjekt. Predbežnou podmienkou vynorenia sa takéhoto subjektu je vybudovanie vnútornej hranice, ktorá rozdeľuje spoločenský priestor na dva znepriatelené tábory. Logika tohto rozdelenia je diktovaná vytvorením ekvivalenčného reťazca spoločenských požiadaviek. Ten potom pomocou jedného prvku vytvára nejaký všeobecný, univerzálny celok a v tomto zmysle ho zároveň reprezentuje. Takýto prvok sa nazýva prázdny signifikantom, ktorý môže byť vyplnený ľubovoľným obsahom. Pojem populizmu sa tak stáva viac-menej čisto formálnym pojmom. Populizmus sa môže zrodiť „z *jakéhokoli* miesta ve společensko-institucionální struktuře: z klientelistických politických organizací, etablovaných politických stran, odborů, armády, revolučních hnutí atd. ‚Populismus‘ nedefinuje aktuální politiku těchto organizací, ale představuje způsob artikulace jejich témat – ať už jsou jakákoli“ (Laclau 2013, 191). A práve takýto formalizmus umožňuje v ňom spojiť rozličné, niekedy až protikladné formy a druhy populizmu, ako je napr. pravícový a ľavicový populizmus.

---

² Je dosť pravdepodobné, že tu mal na Benvenista okrem iného vplyv buddhizmus, s ktorým sa mal možnosť podrobne a do hĺbky oboznámiť počas svojho dvojročného pobytu v Indii. Totiž ani pre buddhizmus prázdnota nie je totožná s absolútne prázdny priestorom, s „ničotou“, keďže každé bytie (teda aj prázdnota) existuje vo vzájomnej závislosti a súvzťažnosti s iným bytím.

³ Ako pripomína chorvátsky filozof Boris Buden, s termínmi „prázdne“, resp. „plávajúce“ signifikanty ako prvý prišiel Claude Lévi-Strauss, aby nimi označil výrazy, ktoré sú schopné sa vymedzovať voči absencii signifikácie bez toho, aby samé boli nositeľmi určitej signifikácie (Buden 2013, 82-83).

Vyplýva však z toho tiež, že akýkoľvek politický subjekt sa môže za istých okolností stať populistický? Alebo ich musíme od seba kategoricky odlišovať?

Tieto otázky nás priamo privádzajú k otázke vzťahu populizmu a politiky.

Populizmus a politika

Pýtať sa, či nejaké hnutie je, alebo nie je populistické, znamená podľa Laclaua klásť si nesprávnu otázku. „Otázka, či by som si miesto toho mali klásť, zní následovne: *do jaké míry je nějaké hnutí populistické?*“ (Laclau 2013, 192). A sám si potom aj odpovie: nejaké hnutie bude populistické do takej miery, do akej sú jeho obsahy artikulované v logike ekvivalencie. Alebo ešte inak, jasnejšie: nijaké politické hnutie nebude existovať úplne nezávisle od populizmu, pretože každé interpretuje „ľud“ proti nejakému nepriateľovi. Z tohto hľadiska, ako sa domnieva Laclau, sa populizmus stáva synonymom politiky, lebo oba tieto fenomény predpokladajú *odstup, spoločenský rozštep*, napr. v podobe pojmu „ľud“, ktorý na jednej strane bude „reprezentovať“ celú spoločnosť a na druhej len jednu jeho časť (Laclau 2013, 194). Práve ľud ako istá partikularita môže pomocou ekvivalenčných reťazcov vytvoriť niečo, čo reprezentuje spoločnosť ako celok. No keďže absolútne, trvalé, konečné splynutie partikularity s univerzalitou nie je ani v tomto prípade možné a vždy sa medzi nimi objaví nejaká trhlinka, vzniká podľa Laclaua to, čo nazývame „politikou“. Jacques Rancière takúto trhlinku zase označuje slovom „odchýlka“, ktorá je podľa neho, podobne ako podľa Laclaua, nevyhnutná pre vznik všetkého politického a pre zrod politického subjektu zvlášť. K nej dochádza vtedy, keď sa subjekty oddelia od nejakej spoločenskej skupiny, s ktorou boli dovtedy identifikované. „Když odpůrci režimů ve východním bloku sami přijali výraz ‚chuligáni‘, jimž je vůdci těchto režimů stigmatizovali, když pařížští demonstranti roku 1968 proti vši policejní evidenci tvrdili, že ‚Všichni jsme němečtí židé‘, vynášeli tím na světlo odchylku politické subjektivace, definované v provázání logického vypovídání a estetického ukazování, od jakékoli identifikace“ (Rancière 2011, 64).

Z prvého spojenia medzi populizmom a politikou vyplýva ich ďalšia analógia. V oboch diskurzoch „ľud“ nie je primárna, „prirodzená“ danosť, ale konštrukt: diskurz jeho „realitu“, identitu konštituuje. A z toho tiež vyplýva, že reprezentácie „ľudu“ nie sú sekundárne vo vzťahu k sociálnej skutočnosti, ale naopak, tvoria primárnu pôdu, na ktorej sa sociálna skutočnosť buduje. Populistický diskurz tak neodráža a nevyjadruje identitu ľudu, ale naopak, tento diskurz takúto identitu vytvára (Laclau 2013, 195).

Môžeme teda spolu s Laclauom povedať, že každá politika je viac-menej populistická, a teda všetci politici sú viac-menej populističtí?

Súčasná politická prax by tomu asi len pritakávala. Väčšina vlád (a to aj západných, označovaných za demokratické) a strán (vrátane konzervatívnych) sa dnes čoraz viac prikláňa k populizmu, dokonca k extrémnemu populizmu, resp. ku kombinácii populizmu a extrémizmu. A to zase, ako už bolo ukázané, nie je ani z teoretického hľadiska náhoda.

Tesné spojenie politiky s populizmom je možné napríklad vtedy, ak populizmus budeme chápať ako antielitárizmus. Dokonca môžeme nadobudnúť dojem, že populizmus je „politický“ – aspoň ako chápe význam slova politika Rancière – *par excellence*, lebo populista sa obracia k ľuďom ako k seberovným (preto napríklad tak často siaha k inštitútu „ľudového“ referenda). Avšak zdanie tu klame, pretože pri hlbšom skúmaní zisťujeme, že viac ako rovnostársky, resp. antielitársky je elitársky, hierarchický, keď na vrchole tejto hierarchie stojí nejaký populista, ktorý z pozície autority, vodcu, proroka zvestuje ľudu pravdy, svoje videnie sveta, politiky, politickej situácie.

To, čo zatiaľ stále odlišuje tradičné politické strany od populistických, je oddanosť alebo aspoň ich snaha pridržiavať sa niektorých základných princípov, tém, hodnôt, noriem. Naopak populizmus, ako sme už videli, charakterizuje pojmová, normatívna i hodnotová „vyprázdnenosť“, ktorá však (ako som sa takisto pokúsil už ukázať) nemusí byť totožná s prázdnotou.⁴ Za každým všeobjímajúcim slovom, pojmom, za každou nastolenou témou populistu sa skrýva nejaká politická pozícia, zámer.

Preto, resp. práve preto nemôžeme podceňovať populizmus napr. tým, že ho budeme chápať len ako jednu formu, iba ako jeden zo spôsobov tvorenia politiky v demokratických krajinách.⁵ Nesmieme zabúdať, že v populizme je niečo extrémistické, až fašistické/totalitárne. Zárodok fašizmu/totalitarizmu vidím všade tam, kde jednotlivec alebo skupina si nárokuje na to, že vedia lepšie ako ostatní, čo títo chcú, potrebujú, po čom túžia a pod. A o niečo podobné sa aspoň usiluje každý populista.

---

⁴ Pojmová, normatívna a hodnotová vyprázdnenosť tiež vysvetľuje, prečo ľavicový a pravicový populizmus od seba nikdy nemajú ďaleko: prinajmenšom majú k sebe bližšie než strany na ľavicovom alebo pravicovom spektre. (Príkladom môže byť ľavicová grécka strana Syriza a jej povolebná vládna spolupráca s pravicovou konzervatívnou stranou Nezávislí Gréci, hoci by niekto očakával skôr povolebnú koalíciu s Komunistickou stranou Grécka.) Dokonca sa môže stať, že ani dve ľavicové populistické strany si nemusia rozumieť (napr. tá istá Syriza a slovenský Smer – sociálna demokracia), čo opäť potvrdzuje, že na princípoch až tak nezáleží.

⁵ Tak napr. sociológ Fedor Gál je presvedčený, že populizmus „je spoločník demokracie. Nedemokratický režim populizmus nepotrebuje, zjednáva rešpekt a ‚uznanie‘ inými prostriedkami“. S tým nesúhlasí iný sociológ Pavol Frič, ktorý zase tvrdí, že populizmus je plazivá cesta od demokracie k totalite. Napokon aj F. Gál zmierňuje svoj postoj, keď píše: „Aby populizmus zostal v pozícii číreho spoločníka demokracie, musí existovať nadkritická masa slobodných občanov“ (Gál 2015).

To znamená, že ani samotní populistí si nemyslia, že sú ako ostatní (politici). Naopak, často sa štylizujú do roly reprezentantov nejakej inej, novej politiky, ktorá ani nie je skutočnou politikou, ktorá stojí nad politikou, povedľa nej a ktorá je skôr anti-politikou v zmysle rousseauovskej myšlienky návratu k pôvodu, k akejsi prirodzenosti. Podľa nich „pravdou politiky je ukazovanie jej falešnosti“ a v tomto duchu sa usilujú o jej zrušenie (Rancière 2011, 84-85). V tomto duchu tiež populistí často vyhlasujú boj proti tzv. tradičnej politike, proti tradičným politickým stranám a tradičným politikom. Svoju zvyčajne malú politickú skúsenosť alebo neskúsenosť, absenciu jasného a vyhraného politického programu potom vydávajú nie za nedostatok, nevýhodu, ale práve naopak za prednosť, výhodu, ktorými sa neraz chvália. Populizmus dnes viac ako kedykoľvek predtým využíva historickú situáciu, ktorú ešte Carl Schmitt opísal ako „vek neutralizácie a depolitizácie“, keď sa od 19. storočia šíri prístup k politickej moci, k vláde, ktorá vládne a zároveň nevládne (Schmitt 2012, 7). „Nic není dnes modernější než boj proti političnu“ (Schmitt 2012, 51). No ako zdôrazňuje ten istý autor: „... rozhodnutí, zda je něco *nepolitické*, znamená vždy rozhodnutí politické...“ (Schmitt 2012, 7). A ohlasovanie konca politiky zase nie je nič iné ako začiatok politiky novej.

Politika, ako som už uviedol vyššie, spočíva na autonómii a odstupe od bezprostrednej skutočnosti, od prirodzenosti. Dokonca politický poriadok existuje len vďaka tomu, že sa oslobodzuje, ako by povedali teoretici prirodzených práv, od „okov“ prirodzeného poriadku, že prekonáva tento poriadok.⁶ „Politika existuje tehdy, když je přirozený řád vládnutí narušen ustavením lidí bez podílu“ (Rancière 2011, 22). Alebo ešte inak: „Politika je sféra působnosti něčeho společného, co však může být pouze sporné, je to vztah mezi částmi, které jsou pouze stranami, a oprávněnými, jejichž součet nikdy není roven celku“ (Rancière 2011, 25). A tak politika pôsobí vždy v odchýlke, diferenciacii, protiklade (Rancière 2011, 50, 67).

Každá identita, a teda aj politická identita, je možná len prostredníctvom vymedzenia sa voči iným identitám, teda pomocou zreteľného odlíšenia pojmov „Ja“ – „Ty“, resp. „My“ – „Oni“. Jedno z najpopulárnejších hesiel počas „nežnej“ revolúcie v roku 1989 hlásalo: „Nie sme ako oni!“ Otázkou, pravda, je, či to bolo politické alebo skôr populistické heslo.

Zdanlivo, všetko je jasné. Zatiaľ čo vstúpiť do sféry politiky znamená vstúpiť do poľa diferenciacii, rozdielov, populizmus sa „hrá“ na jednotu, na zdieľanie spoločných hodnôt.

Pritom však zdieľanie tohto spoločného sveta, ako nás práve presviedča každá revolúcia (i tá „nežná“), je vždy len dočasné a v podstate koniec koncov iluzórne. Ani „populizmus“, ako

---

⁶ Jasne si to uvedomoval napríklad už John Locke, keď napísal, že politická moc jestvuje iba tam, kde sa každý člen spoločnosti vzdal prirodzenej moci a odovzdal ju do rúk spoločnosti (Locke 1992, 79).

presviedča Laclau, „nemôže existovať bez diskurzívnej konštrukcie niejakého nepriateľa: *ancien régime*, oligarchie, establishmentu neboli čohokoli jiného“ (Laclau 2013, 186).

Populizmus môžeme charakterizovať ako politiku uzatvárania kompromisov vo vlastných hraniciach a zároveň ako politiku konfrontácie za hranicami svojho „impéria“. Je preň – rovnako ako pre každú politiku – príznačné neustále deliť, štiepiť spoločnosť na „My“ a „Oni“. Súhrnne povedané, tak ako politika aj populizmus je miestom zdieľania a súčasne štiepenia, diferenciácie.

A v tejto súvislosti sa objavuje ešte jedna analógia medzi politikou a populizmom.

Ako tvrdí Rancière, tzv. politická participácia je čistým zdaním, „maskovaním rozdelení podielů“ (Rancière 2011, 84). V skutočnosti je politika podľa Rancière iba záležitosťou bohatých a chudobných. A politická ideológia je potom interpretáciou tejto odchýlky „mezi miestem, kde *démos* existuje, a miestem, kde neexistuje, kde jsou různé typy obyvatelstva, jednotlivci, zaměstnavatelé a zaměstnaní, hlavy rodiny a manželky atd.“ (Rancière 2011, 90). Populizmus „kopíruje“ takéto rozdvojenie a neustále osciluje medzi dvoma krajnosťami: medzi predstavou o absolútne zvrchovanej moci ľudu a jeho rovnako absolútnej podriadenosti nejakému vodcovi – populistovi. Práve z tohto hľadiska je populizmus politický *par excellence*.

Na druhej strane však musím opätovne pripomenúť, že podobnosť neznačí zhodu, a teda ako populizmus, tak aj „tradičná“ politika a ich reprezentanti si stále zachovávajú niektoré atribúty, osobitosti, ktoré bránia ich absolútnemu splynutiu.

Záver

Ako som sa snažil svojím príspevkom čitateľa presvedčiť, populizmus je aj z teoretického hľadiska zložitý útvar, ktorý môže predstavovať aj pre filozofov zaujímavú teoretickú tému. Okrem iného práve jeho filozofická analýza nám môže pomôcť hlbšie preniknúť do podstaty politiky, pochopiť jej mechanizmy, vznik politického subjektu, lepšie a širšie vysvetliť funkciu politickej ideológie a pod., pretože či chceme, alebo nie, politika a populizmus spolu úzko súvisia. Subjektívne nemusíme mať populizmus radi, ale ako píše E. Cassirer o politickom mýte, musíme sa ho snažiť poznať. A to predovšetkým znamená podrobne skúmať jeho pôvod, štruktúru, metódy a techniky. Lebo: „We should see the adversary face to face in order to know how to combat him“ (Cassirer 1946, 296). A to môže platiť v plnej miere aj o populizme.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0510. [Veda, spoločnosť, hodnoty. Filozofická analýza ich vzájomných väzieb a interakcií.]

Literatúra

- ARENDOVÁ, H. (1996): *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikymenh.
- ALTHUSSER, L. (1994): Idéologie et appareils idéologiques d'État. In: Huisman, B.-Ribes, F: *Les philosophes e le pouvoir*. Paris: Dunod.
- BAUMAN, Z. (2002): *Modernost' a holokaust*. Bratislava: Kalligram.
- BENVENIST, E. (1974): *Obščaja lingvistika*. Moskva: Progress.
- BUDEN, B. (2013): *Konec postkomunismu: od spoločnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha: Rybka.
- BURAJ, I. (2014): Malá štúdia o fanatizme (na motívy veľkej štúdie Mariana Várossa o fanatizme). *Filozofia*, 69 (2), 143-153.
- CASSIRER, E.: (1946): *The Myth of the State*. New Heaven: Yale University Press.
- GÁL, F.: *Populizmus*. [online] Dostupné na: <http://www.fedorgal.cz/blog/index.php?itemid=79>. [cit. 2015-12-10]
- LACLAU, E. (2013): *Emancipace a radikální demokracie*. Praha: Karolinum.
- LOCKE, J. (1992): *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.
- NARSKIJ, I.S. (1973): *Zapadno-evropejskaja filosofija XVIII veka*. Moskva: Vysšaja škola.
- RANCIÈRE, J. (2011): *Neshoda. Politika a filosofie*. Praha: Svoboda servis.
- SCHMITT, C. (2012): *Politická theologie. Čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Praha: Oikymenh.
- VÁROSS, M. (1947): *Le fanatisme (Une analyse psychologique et sociologique)*. Paris: Sorbonne.